

VOLDSKRIMINALITETENS UTVIKLING DE TO SISTE TIÅRENE

AV LEIF PETTER OLAUSSEN

1. INNLEDNING

I det følgende blir noen trekk ved voldskriminalitetens utvikling etter 1970 beskrevet og analysert. Hensikten er å forsøke å belyse mulige endringer i befolkningens utsatthet for vold de siste tjue årene. Framstillingen bygger i hovedsak på de to hovedkildene vi har om voldskriminalitet, Kriminalstatistikken og offerundersøkelser i representative utvalg av befolkningen. Dette betyr at det ikke vil være mulig å beskrive eller analysere endringer i utsatthet for vold i mindre undergrupper av befolkningen, som innvandrere, eldre, barn, asylsøkere eller blant hjemløse alkoholikere. – De to datakildene later umiddelbart til å gi et kontrastfylt bilde av hva som har hendt. Dersom man legger Kriminalstatistikkens tall til grunn, får man inntrykk av at voldskriminaliteten har økt ganske sterkt, særlig det siste tiåret. Hvis man derimot holder seg til offerundersøkelser fra det samme tidsrommet, blir man mer i tvil om utviklingen. Offerundersøkelsene tegner nemlig et bilde preget av et nokså stabilt voldsnivå i åttiårene. I det følgende blir grunnlaget for dette kontrastfylte bildet undersøkt nærmere for å komme flertallsbefolkningens utsatthet for vold tettere inn på livet.

2. REPRESENTATIVE OFFERUNDERSØGELSER

Vel vitende om at offentlig kriminalstatistikk aldri vil omfatte all kriminalitet som blir begått, ble den første representative offerundersøkelsen i Norge gjennomført i 1971. Den skulle bidra til å gi et mer pålitelig bilde av den faktiske forekomst av blant annet voldskriminalitet. Siden har det blitt gjennomført flere slike utvalgsundersøkelser, til sammen seks. Hovedresultatet av disse undersøkelsene er gjengitt i *Tabell 1*. Tabellen forteller hvor mange prosent av de spurte, av mennene, kvinnene og totalt, som selv hadde opplevd relativt nylig å ha blitt utsatt for vold. – Så langt er prosenttallene i tabellen enkle å forholde seg til, men ikke lenger. Metodene som har blitt benyttet til å samle inn disse opplysningene, er på noen punkter så forskjellige, at det oppstår uoverstigelige vansker med hensyn til sammenligninger over hele det tidsrom som tabellen dekker. Men det er heldigvis så stor grad av interne likheter mellom de tre første undersøkelsene (i 1971, 1974 og 1981) og de tre siste (i 1983, 1987 og 1991) at det likevel ikke blir helt umulig å fange opp noen utviklingstrekk.

I offerundersøkelser står man overfor flere vanskelige og viktige valg, som på ulikt og delvis ukjent vis kan komme til å virke inn på hvor mye av den faktiske

Tabell 1. Prosent av spurte i markedsundersøkelser og levekårsundersøkelser som har vært utsatt for vold eller trusler i løpet av:

	to år (markedsdata)			siste året (levetårsdata)		
	1971	1974	1981	1983	1987	1991
Menn	3	7	11	4	6	6
Kvinner	3	3	9	4	5	5
Totalt	3	5	10	4	5	5
Antall spurte	1493	1489	1338	3929	3952	3644

kriminalitet man fanger opp i undersøkelsen. Ett slikt valg er hvordan man skal betegne eller beskrive den volden man vil vite om folk har vært utsatt for, *voldsbeskrivelsen*. Et annet valg som må gjøres, dreier seg om hvilken *tidsperiode* man vil spørre folk om de har vært utsatt for vold i. For det tredje må man foreta enkelte valg med hensyn til *undersøkelsesutvalg*: antall, kriterier og prosedyrer for utvalg av de som skal inngå i undersøkelsen. Når det gjelder disse tre aspektene: voldsbeskrivelse, tidsperiode og undersøkelsesutvalg, er de tre første norske offerundersøkelsene helt like. De tre siste undersøkelsene er også internt like med hensyn til dette, men de avviker fra de første tre undersøkelsene på alle tre aspekter.

Når det gjelder *voldsbeskrivelsen*, ble de som ble intervjuet i de tre første undersøkelsene, bedt om å angi om de hadde vært utsatt for åtte forskjellige, konkrete handlinger som ble lest opp for de intervjuede. I de tre siste undersøkelsene har spørsmålene vært mindre konkrete og oppramsende, og samtidig mer uttrykkelig knyttet til vold. Det har blitt spurt om vold som førte til synlige merker eller kroppsskade, vold som ikke førte til slikt, samt trusler som var så alvorlige at den spurte ble redd. I de tre første undersøkelsene ble de intervjuede spurt om de hadde vært utsatt for vold i en *tidsperiode* på *to år*, de *to siste årene* forut for intervjuet. I de tre siste undersøkelsene er de intervjuede bare bedt om å angi vold de har vært utsatt for *det siste året*. Utvalgene som ble undersøkt i de tre første offerundersøkelsene, var *markedsutvalg*. Det betyr at det markedsbyrået som sto for den praktiske gjennomføringen av disse intervjuundersøkelsene, bestemte både utvalgsprosedyre og utvalgsstørrelse. I de tre siste undersøkelsene kommer data fra *levetårsutvalg*, der Statistisk sentralbyrå står for hele undersøkelsesopplegget. Det framgår av *Tabell 1* at levetårsutvalgene har vært mer enn dobbelt så store som markedsutvalgene. Dessuten består levetårsutvalgene av statistisk tilfeldig utvalgte enkeltpersoner, mens markedsutvalgene i utgangspunktet er basert på tilfeldige adresser der intervjueren skal starte å intervju. En konsekvens av disse forskjellene er at data fra markedsundersøkelsene er mer usikre enn data fra levetårsutvalgene. At markedsutvalgene er så vidt små, gjør det vanskelig å trekke rimelig sikre slutninger om observerte en-

dringer fra en undersøkelse til neste er reell, eller om den kan skyldes statistiske tilfeldigheter.

Med så vidt store forskjeller i opplegg mellom de tre første og de tre siste offerundersøkelsene, er det neppe tilrådelig å bruke offerundersøkelsene til å finne ut om folk har vært mer, mindre eller like utsatt for vold i åttiårene som på syttitallet. Men det er mindre problematisk å vurdere utviklingen innen hvert av de to tiårene. Både *Hauge* (1975) og *Olaussen* (1982) konkluderte med at offerundersøkelsene kunne indikere at befolkningen ble mer utsatt for vold utover på syttitallet. De fant begge at økningen først og fremst viste seg ved de minst alvorlige handlingene, vold uten skader eller synlige merker, samt trusler. Stigende offerandel fra 1971 til 1974 og til 1981 ble delvis antatt å kunne avspeile endringer i befolkningens oppfatning av hvilke handlinger som ble betraktet som vold¹. *Olaussen* (1982) fant dessuten at en annen del av økningen fra 1974 til 1981 besto av en større andel kvinnelige offer i alderen 20–34 år. De hadde dels vært utsatt for vold i eget hjem, eller i fornøyelseslivet ute, og disse voldshandlingene var noe mer alvorlige. En stor del av disse kvinnene oppga ektefellen eller en annen kjent person som gjerningsmann når voldshandlingen fant sted hjemme. Undersøkelsen i 1981 var den første norske utvalgsundersøkelsen der hjemmenvold eller kvinnemishandling kommer til syne. På dette tidspunktet hadde den offentlige oppmerksomhet om kvinnemishandling vart omkring fire år, lenge nok til at åpenheten var blitt så stor at det var mulig å fange opp slik vold i en intervjuundersøkelse. Også en del av de kvinnene som i 1981 hadde vært utsatt for vold i fornøyelseslivet ute, var rammet av litt mer alvorlige handlinger. Økende andel kvinnelige offer i fornøyelseslivet ute, kunne være en følge av at yngre kvinner i løpet av syttiårene økte sin deltakelse på slike fritidsarena, der risikoen for å bli utsatt for vold kan være høyere enn ellers. Dess vanligere det ble at for eksempel venninner gikk ut sammen på bar, restaurant eller dansesteder, og også konsumerte alkohol på slike utesteder, jo hyppigere ville også kvinner bli utsatt for vold. – Sett under ett indikerer offerundersøkelsene fra 1970-årene at offerandelen økte, både blant kvinner og menn. For mennenes vedkommende var det de mindre alvorlige handlingene som økte, og dette kan skyldes at mennenes toleranseterskel for hva de oppfattet som vold, forandret seg. Blant kvinnene er bildet mer sammensatt. Blant de som var 45 år eller eldre, var økende offerandel knyttet til de mindre alvorlige handlingene. Blant yngre kvinner var det imidlertid en klar økning også i andel offer for mer alvorlige handlinger. Denne økningen i alvorlig vold var så vidt sterk at den forholdsvis store forskjellen mellom voldshandlinger som ble oppgitt av menn og de som ble rapportert av kvinner i 1971, i stor grad ble jevnet ut i løpet av syttiårene. I 1981 var det ikke lenger slik at de kvinnelige ofrene gjennomgående oppga å ha vært utsatt for mer bagatellmessige voldshandlinger enn mennene. Likheten var blitt større.

De tre siste offerundersøkelsene som er gjort, indikerer ikke at voldskriminaliteten har økt utover i åttiårene, jfr. *Tabell 1*. Offerandelen ligger på 4–6 % i alle de tre levekårsundersøkelsene. Umiddelbart kan det kanskje virke overraskende at offerundersøkelsene indikerer en voldsøkning på syttitallet, men ikke i tiåret etter? – Men resultatene av de to seriene med offerundersøkelser står ikke nødvendigvis i motstrid til hverandre. En viktig grunn til det er at de tre markedsundersøkelsene ganske sikkert fanget opp til dels *andre voldsfenomen*er enn de tre levekårsundersøkelsene. Voldsbeskrivelsen i markedsundersøkelsene var slik at de fanget opp *mer bagatellmessige* handlinger enn levekårsundersøkelsene. Som nevnt ovenfor, var det meste av økningen i utsatthet for vold som ble fanget opp av markedsundersøkelsene på syttitallet, knyttet til den minst alvorlige delen av volden og truslene. En god del av disse handlingene vil nok så sikkert falle utenfor det handlingsunivers som de senere levekårsundersøkelsene var følsomme for. Disse undersøkelsene er derfor ikke egnet til å fortelle hvordan utviklingen har vært i åttiårene for det minst alvorlige spektret av voldshandlinger som inngikk i de tidligere undersøkelsene. Følgelig kan vi ikke konkludere med at de to seriene av offerundersøkelser viser ulike trender i de to tiårene, siden de måler ulike utsnitt av handlingsuniverset.

Den voldtrenden som kommer fram i levekårsundersøkelsene fra 1980-årene, stemmer også dårlig overens med det bildet som Kriminalstatistikens voldsdata tegner, og som blir tatt opp nedenfor. Uoverensstemmelsen er omtalt av *Otnes* (1989) og *Kristiansen* (1992). De har nevnt flere momenter som mulige forklaringer på den. Kriminalstatistikken fanger opp etterforskede *voldshandlinger*, mens levekårsundersøkelser fanger opp *voldsoffer*. Tallet på etterforskede voldshandlinger kan ha blitt flere uten at andelen av befolkningen som rammes av vold har steget. Den samme andel offer, kan ha blitt rammet av gjennomsnittlig flere handlinger pr. år utover i åttiårene. Levekårsundersøkelsene viser nemlig at *mye vold er konsentrert til et begrenset antall ofre*. *Otnes* (1989 s. 20) fant at over halvparten av de som ble rammet av vold i 1987, hadde vært utsatt for mer enn ett tilfelle av vold det siste året. Om lag hvert tiende offer for vold hadde opplevd så mye som 10 tilfelle av vold det siste året. Vi vet imidlertid ikke om dette representerer noen endring i forhold til tidligere. Dessuten kan folks tilbøyelighet til å anmelde vold ha økt i løpet av 1980-årene. Hvis dette har skjedd, vil voldstallene i Kriminalstatistikken stige, uten at det må ha blitt flere offer eller voldshandlinger. Vi har ikke data som kan bekrefte eller avkrefta en antakelse om at dette har skjedd. Men *Otnes* (1989) viser til at anmeldelsestilhøyeligheten har steget i Sverige, og kanskje har det samme skjedd i Norge? At Kriminalstatistikken og levekårsundersøkelsene gir forskjellige bilder av voldsutviklingen, kan også skyldes at intervjuundersøkelsene er et for grovmasket nett til å kunne fange opp endringer i voldskriminaliteten. Dels

er bortfallet ved slike intervjuundersøkelser trolig ganske stort i enkelte befolkningsgrupper som kan være hyppig utsatt for vold, som dørvakter, hjemløse alkoholikere, unge narkomane, drosjesjåfører og andre som har sitt arbeid i tilknytning til fornøyleslivet. I tillegg er antallet personer som blir intervjuet, kanskje for lavt til at man kan vente at mindre endringer i voldskriminalitet blir fanget opp av undersøkelsene.

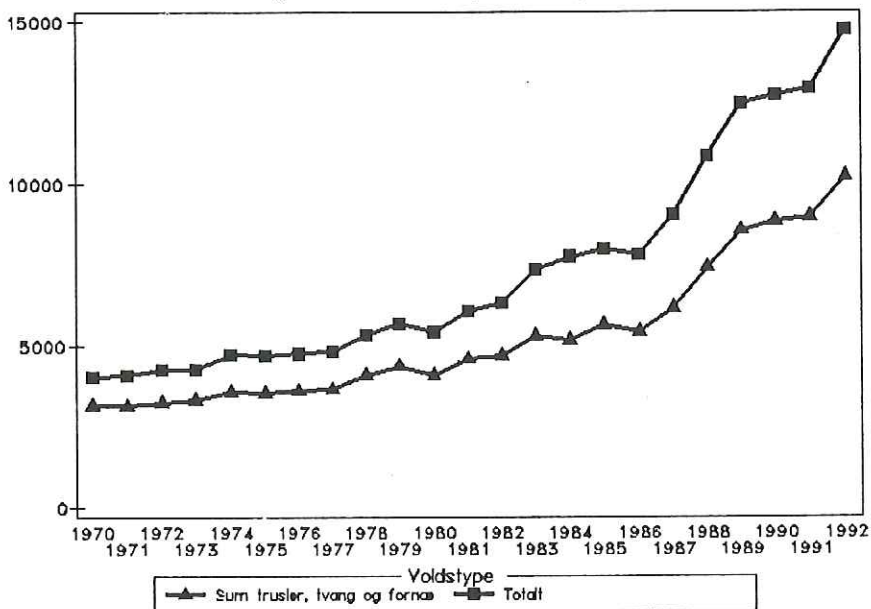
Det er altså flere gode grunner til å utvise varsomhet i forhold til det inntrykk man får av voldskriminaliteten gjennom offerundersøkelsene. At det samme også gjelder Kriminalstatistikkens bilde av volden, vil framgå av det følgende.

3. REGISTRERT VOLDSKRIMINALITET

Voldshandlinger som blir anmeldt til politiet, og som blir registrert som vold, er en hovedkilde til kunnskaper om voldskriminalitet. Vi finner denne volden igjen i Kriminalstatistikken både som ferdig etterforskede voldsforbrytelser og som straffereaksjoner for vold. Noen feilfri kilde til beskrivelse av vold er dette imidlertid ikke. Kriminalstatistikkens tall kan lett bli påvirket av andre forhold enn forekomsten av mer eller mindre voldelige handlinger mellom folk.

Diagram 1. Ferdig etterforskede voldsforbrytelser 1970–1992.

(Se teksten for definisjon av vold).

Utviklingen i tallet på voldsforbrytelser etter 1970 framgår av *Diagram 1*. Diagrammet omfatter handlinger som rammes av straffelovens kap. 22: forbrytelser mot liv, legeme og helbred, samt vold mot offentlig tjenestemann, voldtukt, incest, tvang og trusler, ran, og grove ran. Det er altså brukt en meget vid voldsdefinisjon. Av diagrammet framgår det at tallet på slike voldshandlinger steg fra ca. 4000 i 1970 til drøyt 6000 i begynnelsen av 1980-tallet. Så begynte en sterkere økning, særlig etter midten av 1980-årene, og i 1992 var antallet ferdig etterforskede voldsforbrytelser nesten 15000. Det første tiåret etter 1970 økte altså antallet med 50 %, mens økningen det andre tiåret var på 150 %.

Nå har det heldigvis alltid vært slik at den største delen av voldskriminaliteten består av mindre alvorlige handlinger som tvang og trusler og legemsfor nærmelser, jfr. *Diagram 1*. Men samtidig framgår det at denne relative andelen har krympet litt, fra 78 % av alle voldshandlingene i 1970 til 69 % i 1992. Dette skyldes at de mer alvorlige voldshandlingene har økt enda sterkere enn de mindre alvorlige handlingene. At legemsfor nærmelser betegnes som en 'mindre alvorlig' voldshandling, betyr naturligvis ikke at slike handlinger *alltid* er det. Men det betyr at skadefølgen ikke er forsettlig, hvis noen skade er påført offeret. *Rieber-Mohn* (1988 s. 193–194) nevner et tilfelle der en 16-åring døde som følge av et "karatespark" mot hodet, men som er statistikkført som legemsfor nærmelse. Av en undersøkelse av vold i Oslo (*Jon* 1992) framgår det imidlertid at 76 % av ofrene for legemskrenkelse ikke fikk noen skade, eller en lite betydelig skade. Det som ble betegnet som lite betydelig skade i undersøkelsen var forhold som: ødelagte klær, blåmerker, hevelse, skrubbssår, forstuing, blødning, sprukket leppe, rift. (ibid. s. 42–43.) For legemsbeskadigelsene var den tilsvarende andelen 29 % (ibid. s. 61–62).

Er så den utvikling som *Diagram 1* viser, reell i den forstand at kurven ikke er (nevneverdig) påvirket av andre forhold enn forekomsten av voldshandlinger på ulike tidspunkt? Vi kan ikke vite hvor vidt den *synlige* økningen avspeiler en *reell* økning uten å undersøke om den synlige oppgangen kan føres tilbake til andre forhold. I det følgende blir det pekt på *tre* grunner til at stigningen som kommer fram i *Diagram 1*, – i alle fall delvis – skyldes at mer av volden har kommet inn i Kriminalstatistikken etter hvert, uten at oppgangen skriver seg fra reell voldsøkning: subsumpsjonsendringer, økt avdekking av familievold samt endring av kriminalstatistikkenes grunnlag.

3.1 Subsumpsjonsendring

Den **første** grunnen til at mer vold kommer til syne i statistikken er av juridisk/statistisk karakter. Vår statistikkmessige kjennskap til vold har alltid vært knyttet til *voldsforbrytelsene*. Det er bare disse handlingene som har blitt statistikkført i Kriminalstatistikken. Samtidig har det vært vel kjent at en hel del volds-

handlinger som politiet har visst om og straffeforfulgt, har forblitt uregistrert i statistikken. Grunnen til dette er at politiet har praktisert å klassifisere en del voldshandlinger som brudd på løsgjengerlovens § 17. Dette er en *forseelse*, som derfor ikke blir tatt med blant voldsforbrytelsene i kriminalstatistikken. I begynnelsen av 1970-tallet var subsumpsjonspraksisen slik at "et ganske betydelig antall voldsforgåelser henføres under forseelsesbestemmelsen i løsgjengerlovens § 17" (Røstad 1974, s. 18). Denne praksisen ble tatt opp av riksadvokaten i et rundskriv til statsadvokatene og politiet i 1970 (Del II – nr. 9). Riksadvokaten skrev at han var

"blitt kjent med at politiet i flere tilfelle har utferdiget forelegg etter løsgjengerlovens § 17 hvor det etter beskrivelsen, som det er funnet bevis for, skulle ha vært aksjonert etter strl. § 229, første ledd, annet straffalternativ, i andre tilfelle etter strl. § 228, annet ledd. Dette har også skjedd i saker hvor fornærmede anmeldte forholdet og krevde påtale og erstatning og senere under etterforskningen fastholdt kravet om straff for gjerningsmannen. I andre tilfelle synes forholdene å ha vært slik at jeg mener påtale for legemskrenkelser burde vært reist fordi almene hensyn krevde det". (s. 3).

Riksadvokaten påpekte betydningen av at de straffbare handlinger blir henført under riktig straffebestemmelse, og han ba statsadvokaten og politiet vurdere å påtale forhold av almene hensyn i tilfelle der fornærmedes begjæring manglet.

Den nokså utstrakte bruk av løsgjengerlovens § 17, var begrunnet i at mye vold blir utøvd av folk som er beruset². Denne bestemmelsen, som rammer "den som i beruset tilstand forulemper en annen", vil derfor ofte være overtrådt samtidig med strl. § 228 eller § 229. Dersom politiet så bort fra at en krenkelse kunne rammes av straffelovens voldsbestemmelser, kunne politiet ilegge en straffereaksjon på en rask og enkel måte, uten å forelegge saken for statsadvokaten. Et forelegg for brudd på løsgjengerlovens § 17 ble derfor ofte foretrukket framfor en mer omstendelig forfølgning etter straffelovens bestemmelser. Og nettopp fordi dette var en *prosessøkonomisk gunstig løsning* for politi og statsadvokater, var trolig effekten av det nevnte rundskrivet fra riksadvokaten begrenset. Praksisen opphørte ikke.

Da den nye straffeprosessloven ble vedtatt i 1981, ble det gjort lovendringer som kom til å virke inn på denne praksisen, når lovendringene trådte i kraft. Etter den gamle lov kunne forelegg bare brukes i forbrytelsessaker dersom strafferammen for den aktuelle handlingen gikk opp til ett års fengsel. Den nye straffeprosessloven ga adgang til å benytte forelegg dersom det var adgang til å benytte bot (inndragning) som straff, uavhengig av hvilken maksimumsstraff loven satte for den aktuelle handlingen. Forelegg kan dessuten utferdiges uavhengig av hvor vidt forholdet er tilstått eller ikke. Den sentrale endringen var imidlertid at politiet fikk utvidet kompetanse til å anvende forelegg i mindre alvorlige forbrytelsessaker, uten å sende saken over til statsadvokaten³.

Da Justisdepartementet fremmet forslag til lov om fremskyndet iverksetting av enkelte bestemmelser i den nye straffeprosessloven, var politiets utvidede adgang til å anvende forelegg én av grunnene til at det hastet med en delvis iverksetting av loven (Ot. prp. nr. 26 (1982–83) s. 8, første spalte)⁴. I tillegg til at dette ville avlaste statsadvokatene og gi lovovertrederen en raskere reaksjon

”[vil man] videre kunne unngå at politiet ut fra praktiske hensyn subsumerer forholdet under en mildere straffebestemmelse enn det faktisk er grunnlag for, fordi politiet da slipper å sende saken til statsadvokaten. Et eksempel på en ikke upraktisk ”nedsubsumpsjon” er at politiet ser bort fra at det foreligger legemsfornærmelse (strl. § 228 første ledd) som er en forbrytelse, og nøyer seg med å utferdige forelegg etter løsgjengerlovens § 17, som er en forseelse” (s. 8, første spalte).

Denne endringen trådte i kraft i mai 1983, og er utvilsomt noe av grunnen til at mer vold kommer til syne i *forbrytelsestallene* etter som lovendringen ble innarbeidet. Av Kriminalstatistikken framgår det at tallet på reaksjoner for ordensforstyrrelser i beruset tilstand har gått sterkt tilbake i samme tidsperiode. I femårsperioden 1979–1983 var det i gjennomsnitt 5589 slike reaksjoner pr. år. Så sank antallet til 4189 i 1984, 3949 i 1985, 3544 i 1986, 3126 i 1987, 3288 i 1988, 2987 i 1989 og 2280 i 1990. Antallet ble *mer enn halvert* i løpet av siste halvdel av åttiårene.

Lovendringen i 1983 utvidet en etablert praksis der politiet selv avgjorde mange voldssaker ved å utferdige forelegg. Og det var ikke lenger nødvendig å se bort fra at voldsbestemmelser i straffeloven hadde blitt overtrådt, i tillegg til løsgjengerlovens § 17. Derfor har en del vold pendlet over fra én kolonne i Kriminalstatistikken, reaksjoner for ordensforstyrrelser i beruset tilstand, til en annen, som kalles forbrytelser mot liv, legeme og helse.

3.2. Økt avdekking av familievold

Den **andre** grunnen til stigningen i *Diagram 1* er at mer av familievolden har blitt avdekket, særlig det siste tiåret. Når økningen i tallet på registrerte voldshandlinger skal bedømmes, er det viktig å holde klart for seg at det ikke er mer enn ti til femten år siden denne formen for vold for alvor begynte å bli trukket fram i lyset. Det skjedde i stor grad etter press og bevisstgjørende arbeid fra den nye, radikale kvinnebevegelsen, Juridisk rådgivning for kvinner, og etter opprettelsen av Krisesentrene for mishandlede og voldtatte kvinner. *Dahl* (1979–80) skriver at starten på de norske initiativene var sterkt inspirert av Brüsseltribunalet i 1976. Det samlet over 2000 kvinner fra 40 land omkring temaet ”Forbrytelser mot kvinner”, og flere norske feminister deltok der. Krisesentergruppa som ble dannet etter brysselmøtet, ble imidlertid møtt med skepsis og tvil om problemets eksistens i Norge. Enkelte glimt tilbake kan illustrere noen av de endringer som har skjedd:

Forfatteren og journalisten *Finn Jor* forteller om et tilfelle der en nabo hadde varslet om "husbråk", datidens betegnelse for vold i familien (*Jor* 1973, s. 38–39). I følge naboen hadde mannen utvilsomt slått kona. Da politiet kom til leiligheten de var blitt tilkalt til, slapp de først ikke inn. Men politimannen fikk åpnet låsen og de gikk inn. Da de kom inn, så de en forskremt kvinne som sto mot balkongvinduet og skjulte to barn bak seg, mens hun holdt den ene hånden avvergende foran seg. De så ikke mannen med det samme, men så dukket han opp med et haglgevær rettet mot politimannen.

– "Legg vekk det der!" var politimannens greie beskjed til den bevæpnede, fulle mannen.

Utgangspunktet for striden mellom ektefellene var at mannen hadde vært borte over en måned, men hadde dukket opp hjemme, full og pengelens. Han ville se igjen ungene sine. Kvinnen ville ikke ha noe med ham å gjøre, i alle fall ikke før han var edru. Den rutinerte politimannen satset på å løse saken ved hjelp av sin politimyndighet, og en muntlig "leksjon" til paret. – Det endte med beskjed om at de skulle ta seg sammen og prøve å være hyggelige mot hverandre, og snakke ut om tingene dagen etter. Hvis de ikke kunne tenke seg dette, måtte en av dem bli med på stasjonen, fikk de vite. – De valgte å bli, og så dro politiet. De tok haglgeværet med seg, men lovte at mannen kunne komme og hente det på stasjonen når det passet.

Denne saken ble ordnet på stedet – "OPS" – i likhet med svært mange andre slike saker. *Jor* (1973 s. 38) anslo tallet til 8–10 "husbråksaker" pr. natt i Oslo. Men det hendte naturligvis at kvinnemishandling ble anmeldt og straffeforfulgt. I *Rettstidende* 1971 (s. 1407–1409) beskrives en sak der en 45 år gammel mann fikk 120 dager betinget fengsel av byretten for vold mot sin venninne. Hun "ble slått med knyttneven i hodet, tilføyet flere blødende kutt, kjørt til sykehuset i bevisstløs tilstand, sårene sydd med flere sting, og medførte 6 dagers sykehus opphold, samt arbeidsudyktighet og sykemelding i 14 dager" (s. 1407). Høyesterett skjerpet straffen til 45 dager ubetinget fengsel.

At domfellelse var en nokså uvanlig strafferettspraksis omkring 1970 i saker som dette, framgår av samme sak. I dommen vises det til at denne mannen hadde fått 11 forelegg fra 1968 til 1971 for lignende forhold overfor samme venninne. I disse tilfellene hadde politiet brukt løsgjengerlovens § 17, ikke voldsbestemmelsene i straffeloven.

Mot slutten av 1970-tallet var familievolden – menns vold mot kvinner eller barn – fortsatt et ganske skjult og tabubelagt felt. Det var ikke særlig oppsøksvekkende for andre enn den nye kvinnebevegelsen og kvinnelige forskere at politiet foretok seg nokså lite strafferettslig i slike saker. Oftest roet de situasjonen ned og noterte "OPS" (Oppgjort På Stedet) i journalen. To kriminologistudenter som forsøkte å undersøke fenomenet kvinnemishandling, betegnet

denne volden – treffende nok – som ”Det skjulte martyrium”. Da studentene ønsket tilgang til straffesaker i Oslo på dette feltet, ble de – tidstypisk nok – vist til *Forseelsesavdelingen*. Sjefen for ordensavdelingen mente at de fleste anmeldelsene i husbråksaker havnet der. På Kriminalavdelingen måtte de regne med å finne et minimalt antall, og bare de alvorligste, nemlig mordsakene (*Fodstad & Steen* (1977) s. 24). Så sent som i 1977 ville offentlige myndigheter heller ikke bevilge penger til et kritesenter for mishandlede og voldtatte kvinner før det var dokumentert et behov for det. Selv en krisetelefon som mishandlede kvinner kunne ringe til, måtte få økonomisk støtte fra Institutt for kriminologi ved Universitetet i Oslo for å komme i gang i 1977 (*Fodstad & Steen* (1977) s. 33 ff.).

På bakgrunn av at kvinne- og barnemishandling hadde vært tatt opp i Stortinget og i massemedia, berørte statsadvokaten ved riksadvokatens kontor temaet barnemishandling i sitt foredrag på politisjefmøtet i mai 1977. Det var politiets plikt til å underrette andre myndigheter om barnemishandling som var statsadvokatens hovedansvar. Han understreket at politiet har en slik plikt etter barnevernloven, og han var ikke i tvil om at det var mye skjult vold på dette feltet. – Ambivalensen vis a vis strafferettslig forfølgning av barnemishandling kom imidlertid også fram:

”Politiets oppgave i disse saker består først og fremst i den vanskelige etterforskning når anmeldelse kommer, eller når begrunnet mistanke foreligger. Særlig i de siste tilfelle vil det for politiet foreligge vanskelige vurderinger og avgjørelser om når man skal skjære inn i forholdet og registrere det som straffesak. Verken politi eller påtalemyndighet har noen spesiell lyst på slike saker, men må pliktmessig medvirke, – og her som ellers være lojal mot lovgiverne. Å la aktuelle alvorlige straffebed på dette område sove, kan ikke være verken riktig eller forsvarlig”. (Referat, JD, s. 39–40.)

Påtalemyndighetens ambivalens med hensyn til håndtering av familievold, kommer også klart til syne i en sak fra 1980⁵. Samtidig illustrerer den at en ny tid var i ferd med å melde seg.

Oslo politikammer sendte i mai 1980 en sak som gjaldt en 35 år gammel mann, over til statsadvokaten i Eidsivating. Saken ble foreslått henlagt etter bevisets stilling, særlig med henvisning til politilegens uttalelse⁶. Etter knapt 3 uker ble saken returnert til politiet. Statsadvokaten ba om at fornærmede i saken – 35 åringens mor – skulle spørres om påtalebegjæringen ble opprettholdt. Politiet ble dessuten bedt om å konkretisere hvilke punkter i politilegens erklæring som kunne begrunne en henleggelse av saken.

Etter noen dager sendte politiet saken tilbake til statsadvokaten, med henvisning til saksdokument som viste at fornærmede opprettholdt tiltalebegjæringen. Videre begrunnet politiet henleggelsesforslaget slik:

”En har særlig lagt vekt på legens konklusjon om at det hele etter all sannsynlighet dreier seg om en langvarig familiekonflikt som er blitt vanskeligere i og med siktedes skilsmisse og manglende bopel. En har også særlig merket seg politilegens uttalelse om at det ved eventuelt senere anmeldelser vil være naturlig å bringe begge parter inn i bildet for om mulig å avklare de konflikter som er til stede og for å finne frem til tiltak som kan bedre forholdet mellom de to generasjoner”.

Det gikk knapt tre uker til, og så ble saken sendt tilbake til politiet igjen – med ny påtegning fra statsadvokaten, som:

”bemerker at politiet har uttalt at siktede ikke frembyr tegn på psykotiske tilstander eller andre bevissthetsforstyrrelser. Det synes med andre ord klart at tiltalte er strafferettslig tilregnelig. Jeg må derfor be om at politiet konkret angir hvilken straffefrihetsgrunn som kan begrunne en henleggelse ut fra det som er anført i Deres påtegning . . . Dersom slik straffrihetsgrunn ikke forefinnes, bes saken sendt med innstilling ut fra en konkret vurdering av de bevis som foreligger i saken”.

Da sommerferien var over, kom saken tilbake til statsadvokaten igjen, med ny påtegning:

”En har aldri vært av den oppfatning at det i saken foreligger en konkret straffrihetsgrunn i straffelovens forstand som kan begrunne henleggelse. Politiets vurdering har imidlertid vært, at den beste løsning på saken alle omstendigheter tatt i betraktning er at den henlegges. Politiet forstår imidlertid statsadvokatens påtegning . . . dithen at statsadvokaten ikke er enig i denne vurdering fra politiets side.”

Etter en konkret vurdering av bevisene i saken, fremmet politiet en siktelse for *simpelt tyveri*. I følge siktelsen hadde mannen i februar–mars måned 1979 stjålet et farge-TV fra sin mors leilighet. Politiet foreslo at saken skulle avgjøres med påtaleunntatelse etter strpl. § 85 andre ledd.

En uke senere tok statsadvokaten ut tiltale mot mannen for det nevnte simple tyveriet – pluss trusler (strl. § 227). Dette forholdet hadde politiet hele tiden sett bort fra. Etter tiltalen hadde 35-åringen:

”truet sin mor til å oppgi sin adresse og sitt telefonnummer ved å ha tatt kraftig tak i hennes nakke, og deretter å ha knust en flaske mot bordkanten for så å ha holdt denne knuste flasken foran hennes ansikt, en trusel som fremkalte alvorlig frykt hos tiltaltes mor . . .”.

Statsadvokaten valgte så å sende saken til en kvinnelig advokat som fikk pålegg om å fremme den for retten og utføre aktoratet. I juni 1981 (sak 853/80) ble tiltalte dømt for begge forhold i byretten – av en mannlig dommer med to kvinnelige meddommere.

Denne saken viser at noe nytt var i ferd med å bli kjempet fram. I perioder fikk kvinnemishandling og mishandling av barn bred oppmerksomhet i mediene, og i 1981 ble det utgitt tre norske bøker om temaet: *Amundsen m.fl.*

(1981), *Espeland* (1981) og *Valvo* (1981). I tillegg ble *McNulty* (1981) gitt ut i norsk oversettelse. Dessuten hadde *Nordhus & Vogt* (1981) et kapittel om familievold og et kapittel om vold mot barn. Disse bokutgivelsene var rimeligvis svært viktige innspill for å oppnå forståelse og aksept for at problemet eksisterte, men forble skjult av en lang rekke usynliggjørende mekanismer. Da riksadvokaten i 1982 sendte ut sitt første rundskriv om familievold, kunne han nøkternt og anerkjennende konstatere hva som hadde skjedd:

”Den senere tids debatt om familievold og den opplysningsvirksomhet som har vært drevet, har ført til at problemene omkring trusler, mishandling og voldsutøvelse i hjemmene er blitt mer bevisstgjort. Ikke minst den virksomhet som drives og den hjelp som ytes ved de forskjellige krisesentrene, har vist at denne type kriminalitet kanskje er større enn man tidligere har vært klar over⁷.”

Det som ble fremhevet som påtalemyndighetens problem, var at fornærmede i slike saker, ikke sjelden trakk anmeldelsen eller påtalebegjæringen tilbake. I tillegg gikk kvinnene ofte bort fra sin opprinnelige forklaring, slik at bevisene i mange saker ble for svake. Dette medførte at politi og påtalemyndighet hadde begrensede muligheter til videre straffeforfølgelse. Rundskrivet anmodet statsadvokatene og politiet om at de måtte *nøye vurdere* om almene hensyn krever påtale i slike saker, slik at de kunne forfølges strafferettslig som trusler og vold (strl. §§ 227–229), selv når fornærmede trakk anmeldelsen eller påtalebegjæringen tilbake. I en fotnote i rundskrivet viste riksadvokaten til at påtale etter bl.a. løsgjengerlovens §17 derimot var ubetinget offentlig, dvs. uten betingelser om ”almene hensyn” eller påtalebegjæring fra den fornærmede.

En undersøkelse av anmeldt kvinnemishandling i Oslo i 1981, 1983 og 1984 (*Aslaksrud & Bødal* 1986) bekreftet tidligere funn som viste at mange mishandlede kvinner trakk påtalebegjæringen⁸. Så mye som 41 % av de undersøkte sakene ble henlagt med denne begrunnelsen. Dessuten konkluderte undersøkelsen med at ovennevnte rundskriv fra riksadvokaten åpenbart ikke hadde medført noen vesentlig endring av påtalepraksis i Oslo. Ifølge politimesteren i Oslo skyldtes dette at politiet var for rask til å henlegge saker der påtalebegjæringen var trukket tilbake.

Temaet beholdt sin aktualitet gjennom flere ulike initiativ som ble tatt for å avdekke denne volden, og for å lindre eller stanse skadefølgene av den. Både Sosial- og Justisdepartementet støttet forskning på området, og det ble satt ned en interdepartemental arbeidsgruppe i februar 1982 for å finne fram til tiltak mot kvinnemishandling. Helsedirektoratet arbeidet med planer for sitt fagfelt, og en lang rekke nye krisesentre ble åpnet. – Og ikke minst kom det et nytt alvor i diskusjonen om kvinnemishandling da en kvinne som hadde skutt sin mann etter å ha vært mishandlet av ham i årevis, ble frifunnet av lagretten, først i august 1982, så endelig i mai 1983. Det kom som et sjokk på mange at to ju-

ryer etter svært kort rådslagning frikjente den drapstiltalte mishandlede kvinnen. I juni 1986 frifant lagretten en 18-årig gutt som hadde skutt sin far som gjennom lang tid hadde mishandlet gutten, hans søsken og mor. Denne frifinnelsen bidro ytterligere til å øke oppmerksomheten om den skjulte volden innen familien⁹. Saken forsterket manges inntrykk av at strafferettssystemet lot til å være nokså handlingslammet overfor vold i familien – inntil en mishandlende mann selv ble drept av et av sine offer.

Nå sendte riksadvokaten ut et nytt rundskriv om familievold¹⁰. Her ble det understreket at dette var en sakstype som krevde særlig årvåkenhet og oppfølging. På nytt ble det innskjerpet at det måtte *noye vurderes* om almene hensyn krever påtale i slike saker. I forhold til staffeforfølgning i slike saker var det fortsatt et problem at mange mishandlede kvinner trakk anmeldelsen eller påtalebegjæringen tilbake. Men riksadvokaten antok at det var adgang til ubetinget offentlig påtale, dersom volden var utført slik at straffelovens bestemmelse om skjerpene omstendigheter kom til anvendelse. Han pekte dessuten på etterforskningmessige tiltak som ville gjøre det lettere å lese opp politiforklaringer som bevis i retten. Endelig foreslo han at politimestrene skulle peke ut en bestemt polititjebetsmann i hvert distrikt til å følge opp etterforskningen i disse sakene. Dette forslaget var i tråd med en av konklusjonene i undersøkelsen av kvinnemishandlingssaker i Oslo. I undersøkelsen het det at grunnen til at det var en noe lavere henleggelsesprosent i 1983, var at en politiadjutant tok seg av de fleste av disse sakene dette året, og investerte en energi utover det vanlige i saksforberedelsene¹¹. Dette rundskrivet fra riksadvokaten gir et tydelig uttrykk for at han ønsket å intensivere den strafferettslige forfølgningen av vold innen familien. Nå var det heller ingen henvisninger til løsgjengerlovens § 17 i rundskrivet om familievold. Rettslige ”lekkasjer” i forhold til straffelovens voldsbestemmelser av saker om vold i familien, var i ferd med å bli tettet igjen. Nok et skritt i den samme retning kom ved en lovendring i 1988¹². Da ble det vedtatt bestemmelser om *ubetinget offentlig påtale* i mishandlingssaker i både nåværende og tidligere familier og samboerforhold. Endringen medførte at påtalemyndigheten kan forfølge enhver sak når det er klart at straffeansvar foreligger. Dermed vil bruk av løsgjengerloven ha mer begrensede praktiske fortrinn foran anvendelse av straffelovens bestemmelser i familievoldsaker¹³. Følgelig må man også vente at mer familievold vil komme med i Kriminalstatistikkens tall.

En ny erkjennelse av vold innen familien, overfor kvinner og barn, har ført til at mer av slik vold har blitt avdekket siden begynnelsen av 1980-årene. En barnemishandlingssak som høyesterett behandlet i 1990, illustrerer hvilke holdningsmessige endringer som har skjedd de par siste tiårene. Saken ville vært helt utenkelig som voldsak i strafferettssystemet for ti-tjue år siden. I 1990 ble en 23 år gammel mann ilagt 1000 kr i bot av Høyesterett for legemskrenkelse (§

228, første ledd) av sin ett og trekvart år gamle sønn. Faren hadde knipset gutten på munnen slik at han fikk hoven leppe og et sår på innsiden som det blødde fra. Sønnen hadde bitt faren i fingeren, og smerten fra bittet fikk faren til spontant å knipse gutten på munnen. Høyesterett godtok ikke at farens reaksjon var en unnskyldelig og straffri spontanreaksjon. Farens handling ble heller ikke akseptert som en rettmessig måte å sette et barn på plass på¹⁴.

En ny tidsånd, som ble formulert av kunnskapsrike, engasjerte og radikale kvinner, gjorde det mulig for mishandlede kvinner og barn å se og fortelle om hva de ble utsatt for. Den brede samfunnsmessige aksept som denne holdningsendringen har fått, ble symbolisert på farsdagen høsten 1993. Da bar menn hvitt armbind i åpen og selvfølgelig solidaritet med kvinner og barn som blir mishandlet av menn eller fedre. Også dette ville vært utenkelig for et tiår siden. Virkningene av at det offentlig ble satt ord på den vold som ble utøvd i enkelte hjem, og etter at krisesentrene åpnet sine dører, ble betydelige. *Peltoniemi* (1988) dokumenterer finske undersøkelser som viser tydelige holdningsendringer til familievold i første halvdel av 80-årene. Familievold ble oftere ansett som kriminalitet og som et forhold som burde meldes til politiet. Tilsvarende endringer gjelder nok i Norge også¹⁵. Kanskje kan vi heller ikke se bort fra at antall anmeldelser for kvinnemishandling har økt som følge av regelendringen i 1988, da det ble innført en bestemmelse om ubetinget offentlig påtale? Justisdepartementet hevdet at dette skjedde i Sverige da en tilsvarende lovendring ble gjort der¹⁶. Av samme grunn har også politi og påtalemyndighet blitt påvirket i retning av å takle denne formen for vold mer på linje med annen vold, og lover og regelverk er blitt endret slik at mer av denne volden kommer til syne i Kriminalstatistikken.

3.3 Endring av kriminalstatistikkens grunnlag

Det tredje forholdet som har ført mer vold inn i statistikkens lysfelt, er overgang i politiet til å registrere straffesakene på EDB. Politiets EDB-register, STRASAK, benyttes så som grunnlag for Kriminalstatistikken¹⁷. I stedet for at politiet måtte fortsette å bruke tid og ressurser på å fylle ut papirblanketter som ble sendt til Statistisk sentralbyrå, ble data til Kriminalstatistikken i stigende omfang levert i form av kopi av STRASAK-registeret utover i 1980-årene. Dette er enkelt og tidsbesparende, og derfor har også konsekvensen blitt at flere voldshandlinger har kommet med i statistikken.

Det kan være vanskelig å få øye på denne følgen av statistikkomleggingen når man bare ser på totalt antall voldshandlinger for hele landet. Dette skyldes at STRASAK har blitt tatt *gradvis* i bruk i løpet av 1980-årene. Om man derimot tar utgangspunkt i de publiserte data for *hvert enkelt politidistrikt*, er det forholdsvis enkelt å dokumentere hvilke konsekvenser overgangen til STRASAK-

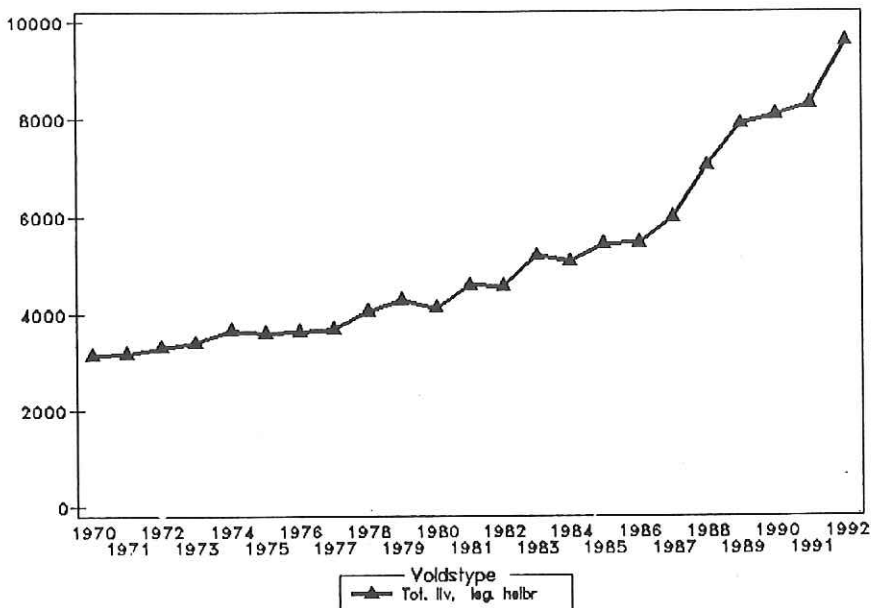

Diagram 2. Ferdig etterforskede forbrytelser mot liv, legeme og helbred, totalt, 1970–1992.

baserte data har hatt for mengden av vold som kommer med i Kriminalstatistikken.

Det framgikk av *Diagram 1* at økningen i tallet på voldshandlinger var ekstra sterk fra 1986 til 1988. Etter den vide voldsdefinisjonen som diagrammet er bygget på, økte tallet fra 7839 i 1986 til 10872 i 1988 (38,7%). Kriminalstatistikken gir ikke så detaljerte opplysninger om voldskriminaliteten for hvert enkelt politidistrikt. Vi har kun tall for den (største) delen av volden, den som rammes av straffebestemmelsene om forbrytelser mot liv, legeme og helbred. Utviklingen i denne delen av voldskriminaliteten etter 1970 framgår av *Diagram 2* og faller i hovedsak sammen med *Diagram 1*. Også i *Diagram 2* er det en markant økning fra 1986 til 1988. Antallet forbrytelser mot liv, legeme og helbred økte fra 5445 i 1986 til 7029 i 1988 (29 %).

En svært viktig grunn til at dette "spranget" oppstår akkurat da, er at i 1987 gikk ekstra mange, 17 politikammer, over til å levere data til *Kriminalstatistikken* fra STRASAK-register. Sammenhengen mellom voldsøkning og overgang til STRASAK-baserte data gjelder også for 1988 og 1989. Dette kommer fram ved å sammenligne endring i antall voldshandlinger ved de kammer som innførte STRASAK et bestemt år, med de kammer som ikke endret rapporterings-

Tabell 2. Økning i antall forbrytelser mot liv, legeme og helbred ved politikammer som gikk over til å levere data fra STRASAK, sammenlignet med øvrige kammer.

	Gjennomsnittlig antall:		Prosent endring
	To år før omlegging	To år etter omleggingen	
17 kammer i 1987	1491	2760	85.1 %
Kontrollkamrene	3683	4353	18.2 %
2 kammer i 1988	118	245	107.6 %
Kontrollkamrene	3810	4726	24.0 %
4 kammer i 1989	158	220	39.7 %
Kontrollkamrene	4016	4986	24.0 %

1987: Halden, Sarpsborg, Frederikstad, Moss, Follo, Hamar, Vest-Oppland, Ringerike, Drammen, Kongsberg, Nord-jarlsberg, Sandefjord, Skien, Telemark, Stavanger, Hordaland og Bergen.

1988: Tønsberg og Larvik.

1989: Notodden, Rjukan, Kragerø og Uttrøndelag.

måten i tidsrommet 1985–1991 for data som sendes til Statistisk sentralbyrå for produksjon av forbrytelsesdelen av Kriminalstatistikken, jfr. Tabell 2. Politikamrene med uendret rapporteringsmåte, som kan kalles *kontrollkammer*, utgjorde tilsammen 32 kammer (inkl. Svalbard). De aller fleste fylte ut papirblanketter som ble sendt til Statistisk sentralbyrå, mens noen leverte STRASAK-data i hele perioden. For de 17 kamrene som gikk over til å sende inn STRASAK-data i 1987, økte tallet på forbrytelser mot liv, legeme og helbred med 85 % fra 1985–86 til 1988–89. I samme tidsperiode var den tilsvarende oppgangen for kontrollkamrene bare 18 %. For de 2 kamrene som endret statistikkopplegget i 1988, steg den statistikkførte volden med 107 % fra 1986–87 til 1989–90, mot 24 % økning for kontrollkamrene. For de 4 kamrene som la om i 1989, var økningen 40 % fra 1987–88 til 1990–91, mot 24 % for kontrollkamrene. Tabellen viser altså at økningen i antallet voldstilfeller var *systematisk sterkere* ved de kamrene som gikk over til STRASAK enn ved de øvrige politikamrene i samme tidsperiode. Da den største økningen fant sted, var økningen *fire-fem ganger større* ved de kamrene som gikk over til STRASAK enn ved kontrollkamrene. Overgangen til STRASAK har gjort det enklere og mindre tidkrevende å levere de opplysninger som Statistisk sentralbyrå skal ha. Også derfor øker tallet på statistikkført volds kriminalitet så sterkt i slutten av 1980-årene.

4. AVSLUTNING

De klare forskjellene mellom den voldsutvikling som har nedfelt seg i kriminalstatistikkens tall de siste tiårene, og den som kommer til syne i offerundersøkel-

ser, viser seg å være langt mindre kontrastfylt enn man umiddelbart kan få inntrykk av. Det er nok mer dekkende å hevde at de data vi har om voldskriminalitet, tegner et noenlunde *samstemt* bilde av det som har skjedd.

Alle data tyder på at voldskriminaliteten var *stigende* i 1970-årene, og tiåret etter har vært preget av et langt *mer stabilt* omfang av vold enn Kriminalstatistikken umiddelbart kan gi inntrykk av. Selv om mange *samtidige* endringer gjør det vanskelig å vite sikkert i hvilken grad vi har blitt mer voldelige i vår samhandling med hverandre, er det ganske klart at det ikke er grunnlag for å hevde at det har vært en særlig sterk økning av vold i 1980-årene. Den sterke økningen i politiregistret voldskriminalitet på 1980-tallet har mange andre grunner enn folks mer eller mindre voldelige atferd overfor hverandre. Lovanvendelsen har blitt endret, ny lovgivning har satt sine spor og statistikkoppbygget har gjennomgått forandringer – alt i en retning som fører til at mer vold blir statistikkført enn tidligere. Dessuten har vi blitt et mer ”ømskinnet” folk i løpet av de siste tiårene. Tungt og hardt arbeid, smerter og lidelse har kommet mer og mer på avstand og har gjort oss sartere. Vi har på mange områder blitt mer fintfølede for hva som oppleves som utålelig, uverdige, brutalt. Vi opplever sjeldnere at nærstående blir pleiet og dør hjemme. Slikt skal skje på sykehus. Det oppfattes som brutalt om kjæledyr som katter og hunder blir skutt og dumpet i sjøen eller i et hull i bakken. De skal helst sovne fredelig inn etter en sprøyte hos veterinæren, og det kan ordnes med kremasjon etterpå. Forståelig nok dukker det også i Norge opp krav om egen gravlund for kjæledyr. Stadig færre av oss spiser blodmat, fårrikål eller koteletter laget av egne husdyr, som også kunne være barns lekekamerater, slaktet rundt hushjørnet hjemme. Når maten er servert, slipper vi tanker og minner om dyr vi har stelt og vært glad i, og den bismak som dette kunne gi. Derfor er det forståelig at mange reagerer med sinne eller vemmelse over bilder og film fra sel- og hvalfangst. Slikt er ikke lenger næringer vi er stolte over å ha. De ses snarere som illegitime overgrep mot dyr, som brutale og uverdige blodbad som til og med kan gi vårt land et tvilsomt internasjonalt ry. Mange ser overgrep overfor dyr der ingen så det tidligere. Men ikke bare overfor dyr. *Ericsson* (1993) har vist til at familiterapeutenes fokus og tolkninger gjorde at de før på sett og vis så bort fra at de fikk kjennskap til vold overfor kvinner. Terapeutene hadde selvsagt hatt kjennskap til at kvinner kunne bli slått og sparket av sine menn, i mange år før kvinnebevegelsen ”oppdaget” fenomenet på syttitallet. Likevel hadde terapeutene ikke sett det de nå begynte å se, fordi de hadde fått andre ”briller” på. I 1963 så ikke samtidens øyne noe oppsiktsvekkende i en talende tegning i oppslagsboken ”HVEM HVA HVOR” som viste en sittende mann med et barn på tvers av lårene, og som tydelig slo barnet på baken med flat hånd, mens det skrek¹⁸. Bildeteksten lød: ”Foreldre gjør seg ikke skyldig i legemsfornærmelse hvis de tar

riset i bruk under oppdragelsen av barnet". Mindre enn ti år senere (1972) fikk vi et uklart lovforbud mot å slå barn, som igjen ledet til et nytt og klarere forbud i 1987¹⁹. Et tidligere legitimt oppdragelsesmiddel – å ta riset i bruk – var dermed blitt forbudt og straffbart. Nå var også betegnelsen *vold* overført barn kommet i mer alminnelig bruk. Vanlige folk og profesjonsgrupper så vold der de tidligere hadde sett betimelig refs i oppdragelsen. – Om man vil forstå hva som har endret vår oppfatning av hva vold er, kommer man vanskelig utenom den generelle trend mot et lettere liv, med mindre slit og med økt distanse til mange sterke og vanskelige opplevelser knyttet til liv og død, som mange hadde et ganske nært og derfor annerledes forhold til for bare et par tiår siden. Nye samfunnsmessige levekår har på relativt kort tid gitt oss nye øyne å se med og nye målestokker til vurdering av atferd. Derfor griper vi også litt raskere til betegnelsen vold enn før, og vi anmelder mer til politiet enn tidligere, slik at den statistikkførte volden stiger.

Men dette er nok bare én av grunnene til voldsøkningen. Det er rimelig gode grunner til å anta at deler av voldsøkningen er reell og skyldes en hardere og tidvis mer brutal atferd mellom mennesker. Offerundersøkelsene tyder imidlertid ikke på at dette vanligvis går ut over folk flest. Det er enkelte deler av befolkningen som er særlig utsatt, først og fremst de som har en livsstil med tilknytning til mye bruk av alkohol og uteliv²⁰. I avgrensede miljøer med høyt rusmiddelbruk – særlig alkohol – har det alltid vært et hardt liv, også med slagsmål og vold. Frykten for hverandre kan til tider være stor og berettiget, derfor bærer noen kniv eller slagvåpen, og så kan det gå riktig ille av og til. Det er mye som tyder på at slike miljøer har blitt større og flere de siste tiårene. Tallet på uføretrygdede med alkoholisme eller narkomani som primærdiagnose steg fra 2027 personer i 1982 til 4737 i 1991, en økning på 134 % på ti år. Og de som er utenfor det gode selskap nå, er lenger utenfor enn før, og har enda vanskeligere for å komme innenfor, selv for kortere perioder. De kan lett komme til å utgjøre en verden for seg, også med hensyn til normer for akseptabel atferd, eller atferd som oppleves som nødvendig for å overleve. At KRIPOS for første gang i 1993 har registrert at oppgjør i kriminelle miljøer har endt med drap, er et nytt og illevarslende signal om vårt forhold til hverandre. – At såkalte "torpedoer" blir gitt og påtar seg oppdrag som inkassobyrå tidligere tok seg av, bør også mane til ettertanke og til å gjøre noe for å bygge ned avstanden mellom de som er utenfor og vi som er innenfor. – Tiltakende bruk av plastkort istedenfor penger, samtidig med bedre sikring av steder der penger fins, øker rimeligvis sannsynligheten for ran, fordi enkeltmennesker med penger i madrassen, lommeboka, kassaapparatet eller i ei veske under veis til nattsafen, representerer den sikreste pengeskilden for noen av de som ikke har penger nok selv. – Stor grad av likhet som tidligere bidro til å beskytte oss alle, fordi den understreket

vårt likeverd, er blitt mindre åpenbar. Vi er blitt mer opptatt av å skille mellom verdige og uverdige i mange sammenhenger. Likeverd er mindre selvsagt enn det pleide å være. Det kan komme til å gjøre oss alle mer sårbare, også for vold, selv om det først og mest rammer de som ligner minst på flertallet i det gode selskap.

Adresse: Politi­høgskolan
Postboks 5027, Majorstua
N-0301 Oslo

Noter:

- 1) Se pkt. 4 for nærmere begrunnelse.
- 2) Bestemmelsen forutsetter at gjerningspersonen var påvirket av alkohol. Ved påvirkning av andre rusmidler er strl. § 350 et parallelt alternativ.
- 3) I forbrytelsessaker kan polititjenestemann med påtalemyndighet normalt utferdige forelegg (§ 67 tredje ledd, jfr. Påtaleinstruksen § 20–3, annet ledd) i saker som etter loven ikke kan medføre fengselsstraff i mer enn ett år. (Eks. skadeverk § 291 og legemsfornærmelse § 228 første ledd).
- 4) Hovedbegrunnelsen var de store restansene i lagmannsrettene, og at departementet ville lette arbeidssituasjonen der, i forbindelse med fornyet behandling av straffesaker.
- 5) Sak 2117/80 ved Eidsivating statsadvokatembete.
- 6) Grunnen til at ikke saken ble henlagt av politiet uten oversendelse til statsadvokaten var at siktede hadde vært varetektsfengslet.
- 7) Rundskriv Del II nr. 2 1982.
- 8) Et sammendrag finnes i *Bodal* (1987).
- 9) *Slettan* (1987) gir henvisninger til mange sentrale innlegg i den offentlige diskusjonen av disse to sakene.
- 10) Del II nr. 3 1986.
- 11) *Bodal* (1987), s. 163.
- 12) Lov av 26. februar 1988 nr. 7.
- 13) Dersom et forelegg etter f. eks. § 228 ikke blir vedtatt, må saken sendes til statsadvokaten, og politiet kan ikke ta ut tiltale etter § 228.
- 14) Norsk rettstidende 1990 s. 1155–1157.
- 15) *Finstad* (1988) og *Skjørtén* (1994) drøfter ulike kriminalpolitiske implikasjoner av dette.
- 16) Ot. prp. nr. 79 (1988–89) s. 6, spalte 1.
- 17) For nærmere opplysninger om overgangen til STRASAK se *Olaussen* (1992) s. 11–13.
- 18) HVEM HVA HVOR 1963, s. 191.
- 19) Barnelovens § 30, endret ved lov av 6. febr. 1987 nr. 11.
- 20) *Skog & Bjørk* (1988) dokumenterer den umiddelbare virkning av økt alkoholkonsum på voldskriminalitet i Norge.

LITTERATUR

- Amundsen E. m.fl.* (1981): Privatlivets fred. Ei bok om kvinnemishandling. Oslo: Pax forlag.
- Aslaksrud A.-M. & K. Bodal* (1986): Politianmeldt kvinnemishandling. 435 saker anmeldt til politiet i Oslo i 1981, 1983 og 1984. Rapport til Justisdepartementet, Oslo 1986.
- Bodal K.* (1987): "Kvinnemishandling i parforhold". s. 158–170, i: Stordrange B. (red): Forbrytelse og straff. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bodal K. & I. M. Fridhov* (1993): Med slag og spark. En rapport om 58 personer dømt til 3 år eller mer for grov vold. Oslo: Kriminalomsorgsavdelingen, Justisdepartementet.

- Christie N.* (1990): "Går vi mot et mer brutalt samfunn?" Lov og rett, s. 357–363.
- Dahl T. S.* (1979–80): "Kvinner som ofre". Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, Årg. 67, nr. 1, s. 56–77.
- Ericsson, K.* (1993): "Kvinner som handlende offer". Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, Årg. 80, nr. 2, s. 76–85.
- Espeland E.* (1981): Og jeg som trodde han var så snill. Om mishandling av kvinner. Oslo: Gyldendal.
- Finstad L.* (1988): "Sedelighetsforbrytere ut av fengslene – prinsipper for en realistisk utopi". Materialisten nr. 3, s. 7–29.
- Fodstad H. & K. S. Steen* (1977): Det skjulte martyrium. Omkring synliggjøring av brutalitet mot kvinner i hjemmet. Stensil nr. 26, Inst. f. kriminologi, UiO.
- Hauge R.* (1975): "Offer for lovbrudd." Tidsskrift for samfunnsforskning, bd. 16, s. 322–333.
- Jon N.* (1992): Bak kriminalstatistikkens kolonner. Om registrert voldskriminalitet i Oslo. Hovedoppgave i kriminologi, Inst. f. kriminologi, Høsten 1992.
- Jor F.* (1973): Lovens åpne hånd. Av en politimanns dagbok. Oslo: Gyldendal.
- Kristiansen J. E.* (1992): "Økt kriminalitet, men ingen økning i hverdagsvolden?" Samfunnsspeilet nr. 1, s. 20–22.
- McNulty F.* (1981): Den brennende sengen. Oslo: Tiden norsk forlag.
- Nordhus G. & E. Vogt* (1981): Volden og dens ofre. Oslo: Cappelens forlag.
- Olausen L. P.* (1982): "Selvrapportert utsatthet for kriminalitet". Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, Årg. 69, nr. 4, s. 178–197.
- Olausen L. P.* (1992): Introduksjon til kriminalstatistikken. Stensil nr. 72, Institutt for kriminologi, Oslo.
- Otnes B.* (1989): "Mer vold, men ikke flere ofre". Samfunnsspeilet nr. 1, s. 19–21.
- Peltoniemi T.* (1988): "Familievold – omfatning och attityder i Finland 1981 og 1985". Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, Årg. 75, nr. 4, s. 257–260.
- Rieber-Mohn, G. F.* (1988): "Straffutmålingsnivået ved voldsforbrytelser". Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, Årg. 5 nr. 3, s. 193–203.
- Røstad H.* (1974): "Noen betraktninger om kriminalstatistikk og om kriminalitetsutviklingen i Norge gjennom de siste 20 år". Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, Årg. 62, nr. 1, s. 1–41.
- Røstad H.* (1977): "Rettslige synspunkter på vold". Lov og rett nr.1, s. 3–25.
- Skjørtén K.* (1988): Når makt blir vold. En analyse av seksualisert vold i parforhold. K-serien nr. 4, Institutt for kriminologi, Oslo.
- Skjørtén K.* (1994): "Problemer ved bruk av legalstrategi mot vold og seksuelle overgrep i familien". (Kommer i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap.)
- Skog O. J. & E. Bjørk* (1988): "Alkohol og voldskriminalitet. En analyse av utviklingen i Norge 1931–1982". Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, Årg. 75, nr. 1, s. 1123.
- Slettan S.* (1987): "Privat dødsstraff?" – Er det lov å ta liv i nødverge?" Lov og rett, s. 594–610.
- Valvo B. H.* (1981): Du skal ikke slå . . . Om kvinnemishandling og kritesentra. Oslo: Universitetsforlaget.